

Angela GRĂDINARU

NOTE PRIVIND PROBLEMA ATRACȚIEI PARONIMICE ÎN LIMBA FRANCEZĂ

Aflându-se în continuă evoluție, lexicul unei limbi este supus modificărilor de diferit ordin – fie că împrumută din alte limbi noi termeni, îmbogățindu-se, fie că atribuie, sub influența acestora, un nou sens celor aflați în uz (sau îi substituie). Creșterea cantitativă a vocabularului limbii franceze este determinată atât de mijloace interne (formarea cuvintelor noi și evoluția semantică a cuvintelor deja existente), cât și de mijloace externe (fenomenul realizându-se prin împrumuturi din alte limbi). Fluxul enorm de informație, fenomen specific epocii noastre, determină în mod firesc apariția neologismelor. Cuvintele noi, apărute prin împrumut sau create recent, măresc șansa similitudinilor semantice. Una din cauzele întrebuițării greșite a neologismelor, atestată destul de frecvent, este folosirea incorectă a paronimelor. Această categorie lexicală a beneficiat doar de o atenție pasageră din partea majorității lingviștilor. Rezerva pe care o manifestă lingviștii față de acest concept se explică prin caracterul izolat pe care îl au paronimele în vorbirea de toate zilele. Se consideră că paronimia nu constituie o categorie organizată a vocabularului și că întrebuițarea unui cuvânt în locul altuia ar denota doar lipsa de cultură lingvistică a individului. Consecința faptului că paronimele nu au fost studiate mai temeinic este creșterea numărului de greșeli în vorbire, deci și a confuziilor paronimice.

O cercetare atentă a situației în cauză ne permite să constatăm

că paronimele au un statut aparte. Ele interferează trei categorii lexicale: omonimia, sinonimia, antonimia. *Paronimele* sunt cuvinte cvasiomonime (par a fi omonime), fiind foarte asemănătoare ca formă și deosebite, într-o măsură mai mare, după sens. În lingvistica de azi nu există o părere unanimă privind existența paronimelor. Divergențe de păreri sunt observate chiar și în ceea ce privește definirea conceptului de *paronim*. Pentru unii cercetători paronimele sunt cvasiomonime, iar pentru alții ele sunt reductibile la o simplă și vagă asemănare formală, căreia îi corespunde o diferență mai mică sau mai mare în planul conținutului semantic. Cuvintele paronime se organizează pe baza apropierei formale în serii paronimice: dublete sau triplete. Fiecare paronim posedă o individualitate funcțională, poate avea sinonime, antonime, de aceea el nu poate fi înlocuit în vorbire cu celălalt element al perechii paronimice. Paronimia se caracterizează prin următoarele aspecte: asemănarea formală a cuvintelor ce constituie perechea paronimică, având sensuri diferite; monosemia fiecărui element al perechii paronimice; independența elementelor din perechea paronimică. Pentru a argumenta punctul nostru de vedere, vom lua în discuție următorul exemplu: **procession** (n.f.) / **précession** (n.f.). Aceste cuvinte pot fi deseori confundate. Substituirea termenilor este condiționată atât de formele lor aparent identice, cât și de faptul că sensul lor este considerat identic. Adevărata lor semnificație este următoarea: **procession** – trad. **procesiune** care are sensul de convoi, cortegiu, alai; iar **précession** – trad. **precesiune**: termen utilizat în fizică și în astronomie: 1) (fiz.) deplasare lentă a axei de rotație a unui corp care se rotește rapid și are doar un punct fix; 2) (astr.) deplasare lentă și în sens retrograd a punctelor echinoxiale pe eliptică. Aname acceptații identității semantice a celor doi termeni discutați duce la o

confuzie care generează regretabile greșeli de exprimare.

Datorită apropierei formale, paronimia devine frecvent un prilej de eroare lingvistică. Fenomenul care duce la asemenea confundări a fost numit *atracție paronimică*. Termenul a fost propus de lingvistul francez Albert Dauzat în 1927. Acest fenomen a mai fost denumit „etimologie asociativă” (John Orr); „asociație etimologică” (Stephen Ullmann); „asimilare fonetico-semantică” (W. Wundt); „falsă etimologie” (Pierre Guiraud) și „analogie lexicală” (M. Runes). Dar din toate aceste denumiri, singura care a avut o utilizare mai largă în lingvistică a fost denumirea de *atracție paronimică*. După ce s-a stabilit că paronimia înseamnă cvasiidentitate în planul expresiei și diferență în planul conținutului, definiția atracției paronimice se impune aproape de la sine. *Atracția paronimică* rezidă în faptul că unul dintre termenii paronimi, care e mai frecvent în limbă și mai cunoscut vorbitorilor, îl atrage pe cel care este mai puțin cunoscut, substituindu-se acestuia din urmă în procesul comunicării verbale [1]. Limba franceză este extrem de bogată în asemenea „cuvinte capcane” [2]. Drept exemplu ne poate servi perechea de cuvinte *demystifier*, *démistification* și *démythifier*, *démythification*. Vorbitorii utilizează incorect două cuvinte care au derivat de la verbul „mystifier”, și anume *démystifier* și *démystification*. La început ele nu figurau nici în *Littérature*, nici în excelentul *Dictionnaire général* (1890-1900), nici în *Larousse du XX siècle* (1927-1933). *Le Robert* este primul dicționar care menționează sub cuvântul *mystifier* și derivatele *démystifier*: a demistifica, a priva de mister, a banaliza; astfel „*démystifier*” este antonimul lui „*mystifier*” și *démystification* (demistificare): acțiunea de a demistifica și rezultatul ei. Nimic nu pare mai logic și totul ar fi fost bine dacă nu ar fi intrat în joc paronimia. Ea a afectat numai radicalul acestor cuvinte. Este evident că rădăcina *myth* (din

greacă *mythos* – fabulă, legendă) se aseamănă mult cu rădăcina *myst* (din greacă *mysties* – inițiat) care a dat naștere în limba franceză la o familie întregă de cuvinte (*mystère*, *mystique*, *mystifier* etc). Pe de altă parte, această asemănare formală se dublează într-o analogie de ordin semantic (mitul și legenda pot fi deseori misterioase). Iată de ce vorbitorii confundă deseori *démystifier* cu *démythifier* (a demitiza). Dicționarul *Robert* spulberă această confuzie și în 1965 publică următoarele: nu trebuie să confundăm *démythifier*, care are sensul de „a înlătura unui cuvânt, unei idei, unui act, unui eveniment valoarea sa înșelătoare de mit”, cu *démystifier*, având sensul de „a priva de mister”. Astfel, se va spune: „Le critique a voulu *démythifier* le personnage de Chateaubriand”, nu și „Le critique a voulu *démystifier* Chateaubriand”. Aceste sfaturi nu au fost urmate de toți. Mulți jurnaliști și autori renumiți continuă să confunde paronimele: *myth* și *myst*. Cei care confundă aceste cuvinte pot utiliza chiar un „h” în cuvântul *démystification* (*démythification*) – acest „h” se datorează contaminării inconștiente a rădăcinii *myth*.

Ar trebui să menționăm că paralel cu această formă în *-ifier* găsim un compus cu aceeași valoare în *-iser*. Acest sufix verbal, de origine greacă, a substituit deja unele verbe în *-er*, iar unele forme în *-ifier* tind din ce în ce mai mult să cedeze locul compuselor în *-iser*: *américaniser*, *étatiser*, *militariser*, *monopoliser* etc. Același lucru se petrece și cu substantivele: derivatele în *-isation* au substituit derivatele în *-ification*. Nu e de mirare faptul că în concurență cu *démythifier* și *démythification* au apărut formele *démythiser* și *démythisation*. În ziarul „Le Monde” din 1 august 1964, Pierre Aubenque menționa: „qu'il était nécessaire de „*démythiser*” les grandes écoles”; apoi, Comitetul Internațional de Studii Umanistice din Roma a publicat o lucrare intitulată „*Démythisation*

et morale”, iar în 1967 Jean Lacroix scrie în *Le Monde* că este posibil să-i apropiem pe Nietzsche și Spinoza „dans leur effort de *démythisation*”. *Démythisation, démythiser, démythisateur* : familia este completă și bine constituită. S-a observat că *démythisation* are, datorită sufixului *-is*, avantajul de a se opune mai bine cuvântului *démystification*.

În consecință, ar trebui să menționăm că nu orice cuvânt care se aseamănă după formă poate fi confundat. Nimeni nu confundă cuvinte ca: *devenir-revenir-prévenir-parvenir*. Se confundă cuvintele care nu sunt frecvente, care se află la periferia vocabularului sau cele care aparțin anumitor niveluri funcționale (tehnic, juridic, administrativ). Deoarece această problemă nu a fost studiată suficient, apar confuzii și la interpretarea noțiunii de *atracție paronimică*. Unii cercetători pun semnul egalității între „atracția paronimică” și „etimologia populară” – fenomen mult mai complex și cu o sferă de acțiune incomparabil mai largă.

În cazul etimologiei populare elementul inductor și cel indus (atras) nu sunt întotdeauna cuvinte paronime. Etimologia populară unește toate asociațiile etimologice care, după părerea lingviștilor, sunt false și care, după cum susțin locutorii neinstruiți în materie, sunt ordinare [3].

În cazul atracției paronimice elementul inductor este un singur cuvânt care atrage și înlocuiește elementul indus, iar în cazul etimologiei populare modificarea aspectului sonor a fost influențată de un al treilea cuvânt: reclamație făcută cu lacrimi – lăcrămație; interogatoriu – intrigă – intrigatoriu; remunerație – banii se numără – renumerație; cooperativă – a cumpăra – cumparativă etc. Din cele relatate putem concluziona că atracția paronimică reprezintă un anumit aspect al etimologiei populare. Dar nu orice etimologie populară poate fi atracție paronimică, deoarece atracția paronimică presupune confundarea a două paronime.

În virtutea acestui fapt, e necesar să cunoaștem foarte bine noțiunea de paronimie, pentru a evita aceste confuzii în procesul comunicării verbale. Am menționat că diferența dintre paronime poate fi minimă (1-2 foneme), fapt ce poate duce la diferite confuzii în actul vorbirii: *donataire* (n.m.) – persoană căreia i se face o donație // *donateur* (n.m.) – persoana care face o donație; *interpeler* (vb.) – 1) a insera cuvinte sau fraze în textul unui manuscris sau al unui act care nu aparțin textului respectiv; 2) (mat.) a intercala într-un șir de valori cunoscute unul sau mai mulți termeni determinați prin calcul // *interpeller* (vb.) – a pune întrebări cuiva asupra unei chestiuni, a-l obliga să dea un răspuns.

În unele cazuri paronimele au exact același număr de sunete, însă acestea diferă prin modul lor de combinare. Drept exemplu ne pot servi paronimele: *causalisme* (n.m.) – concepție filozofică fondată pe cauzalitate // *casualisme* (n.m.) – concepție filozofică idealistă ce atribuie întâmplării cauzele evenimentelor și ordinea în care se succed acestea; *filtrer* (vb.) – 1) (tehn.) a separa părțile omogene dintr-un amestec eterogen cu ajutorul unui filtru; 2) (fiz.) a împiedica trecerea printr-un mediu a unora din componentele monocromatice ale lumii incidente // *flirter* (vb.) – a fi în flirt cu cineva.

Prezența unui fonem în plus la unul din cuvintele ce constituie perechea paronimică poate condiționa apariția confuziilor paronimice: *anomal / anormal; ambler / cambler; arthrite / artérite; novateur / innovateur; pressentiment / ressentiment; métaphase / métaphrase* etc.

Confuziile paronimice au loc cu precădere în cazul acelor neologisme care au rădăcină comună, însă sufixe ori prefixe diferite: *actuel / actuaire; annuel / annuaire; familial / familier; doctrinal / doctrinaire; arbitral / arbitraire; linéal / linéaire; ordinal / ordinaire; original / originaire; absorber / adsorber; abjurer / adjurer; effraction*

/ infraction; émerger / immerger; é migrer / immigrer; en serrer / inserrer etc.

Asemănarea formală a unor afixe care se pot atașa aceluiași cuvânt-bază lărgeste sfera confuziilor paronimice. Iată de ce celui care nu posedă atât de bine această limbă îi vine greu să aleagă corect sufixul adecvat cuvântului (care ar fi corect atât din punct de vedere gramatical, cât și semantic).

Atracția paronimică este determinată de factori interni (ce țin de formele lingvistice și relațiile lor în sistemul limbii), de factori externi (ce țin de personalitatea vorbitorilor, locul, momentul schimbului verbal) și de factori psihologici (indispoziție, nehotărâre, ezitare, un conflict intern – cauze care duc la o formulare dificilă a cuvintelor). Dar subiectivitatea noastră este principala barieră în calea unei bune comunicări. De aceea, necunoașterea, lipsa de interes, dificultățile de exprimare, emotivitatea, condițiile de comunicare etc. pot constitui bariere în procesul actului verbal. În funcție de natura limbajului, ale concepțiilor despre lume, de orizontul cultural, actul comunicării diferă de la un individ la altul. Accidentele de comunicare țin de competența lingvistică a vorbitorilor, de stările lor psihologice.

Primul obiect al teoriei lingvistice îl constituie un locutor-ascultător ideal, aparținând unei comunități lingvistice omogene, care cunoaște perfect limba, care aplică efectiv cunoștințele sale de limbă și care nu este afectat de condițiile inadecvate din punct de vedere gramatical [4]. Însă într-o societate nu există numai locutori-ascultători ideali care țin seama de toate aceste fenomene. Subiecții vorbitori sunt diferiți. Același vorbitor poate fi diferit în diverse situații de comunicare. Iată de ce unii subiecți vorbitori, care par a fi ideali, pot confunda cu ușurință două cuvinte paronime.

Pentru a evita confuziile paronimice, ar trebui să se acorde o mai mare importanță cadrului

spațio-temporal. Locul, momentul schimbului verbal poate influența de asemenea comprehensiunea corectă a două cuvinte paronime: la sfârșitul zilei, datorită oboselii, vorbirea poate deveni confuză. Dar prioritate li se dă participanților actului verbal care constituie aspectul cel mai important al cadrului comunicativ. Participanții actului verbal pot fi caracterizați sub aspect fizic și biologic (vârsta, sexul, apartenența etnică); social (statutul, profesia) și psihologic (oboseala, emoțiile etc.). Gradul de cunoaștere a limbii, caracterul limbajului (familiar, profesional), diferite emoții exprimate prin el (simpatie, antipatie, dragoste, ură și alte sentimente) – fiecare din acești factori joacă un rol determinant în desfășurarea interacțiunii verbale și în comprehensiunea corectă a mesajului.

Prin urmare, ținem să evidențiem că fenomenul „atracției paronimice” este caracteristic și limbii române. Deși seamănă cu omonimele, paronimele păstrează încă marea lor importanță prin faptul că se confundă [5]. Unele confuzii sau „atracții paronimice”, care pot părea ridicole, s-au impus deja în limba română, pentru că nu s-a intervenit la timp împotriva tendinței lor de generalizare [1]. Pentru a argumenta cele spuse aducem ca exemplu *a da sfoară în țară* (în loc de *sfară* – a da de știre, a răspândi o veste). „*Sfoară*” este un fir lung, obținut prin împletirea mai multor fibre textile, folosit la legat; iar „*sfară*” are sensul de fum înecăcios. Pe timpuri se făcea focul ca fumul ce se ridica în sus să dea de știre, să vestească despre o întâmplare. Locutorii au confundat cuvântul „*sfară*” cu paronimul său „*sfoară*” și această confuzie s-a generalizat în limbă.

Un alt exemplu de atracție paronimică, ce poate fi auzit la tot pasul, o constituie expresia „*apă chioară*” în loc de „*chiară*” din latină (*clarus*). Sau deseori un bolnav poate spune „medicul m-a ascultat la plămâni și nu mi-a găsit nimic”. În acest caz verbul „*a auscultă*” (a auscultă cu urechea

ori cu stetoscopul zgomotele inimii și ale plămânilor) a fost înlocuit cu paronimul său „a asculta”.

Exemplele analizate ne permit să afirmăm că numărul confuziilor paronimice variază mereu de la o categorie socială la alta, de la un individ la altul și chiar la aceeași persoană în anumite etape ale instruirii sale. Limitele paronimelor sub aspectul diferențelor fonematice nu pot fi încadrate în modele fixe. Persoanele care studiază paronimele nu pot stabili prin anumite reguli ceea ce ar putea să comită vorbitorii. Dimpotrivă, ei încadrează în anumite reguli ceea ce, de fapt, vorbitorii deja confundă, subliniind aspectul corect al exprimării.

În încheiere ținem să menționăm că paronimia nu trebuie confundată cu atracția paronimică. Paronimia este un fenomen ce ține de limbă și formează un microsistem separat, atracția paronimică aparține actului verbal care rezultă din confuzia neintenționată a cuvintelor cu un fonetism apropiat și cu sensuri diferite. Paronimia este un fenomen lingvistic real, care desemnează perechi de cuvinte ce se caracterizează prin diferențe formale și semantice. Atracția paronimică este o abatere de la normele lingvistice și constituie o proprietate funcțională a paronimiei.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Theodor Hristea, *Paronimia și atracția paronimică în limba română // Limbă și literatură*, 1978, nr. 1, p. 22-23.
2. Dorina Roman, *Dicționar de paronime francez-român*, Cluj-Napoca, Casa cărții de știință, 1995, p. 3.
3. Theodor Hristea, *L'étymologie et ses rapports avec l'attraction paronymique / Studi rumeni e romanzi / Padova*, 1995, p. 583-597.
4. Catherine Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales* (III ed.), Paris, Armand Colin, 1998, Tome 1, 318 p.
5. Nicolae Felecan, *Sursele și limitele paronimiei în limba română // Limba română*, București, 1968, nr. 3, p. 189.

Cetatea Albă